

MARTIN ŠRAJER / 29. 5. 2025

Voskovec a Werich ve službách americké vlády

Jednou z méně probádaných kapitol života a tvorby Jiřího Voskovce a Jana Wericha je jejich spolupráce s americkým vládním Úřadem pro válečné informace (The United States Office of War Information, OWI) během druhé světové války.^[1] Společně s dalšími československými exulanty se pod její záštitou podíleli mj. na úpravě vybraných amerických propagandistických filmů pro distribuci v Evropě a Československu. Přípravy tohoto projektu probíhaly zřejmě již od roku 1941, kdy vznikl Filmový censurní a poradní sbor při exilovém ministerstvu obchodu a průmyslu v Londýně, který obdržel seznam filmů jednak nabízejících zábavnou žánrovou podívanou, jednak ukazujících velikost americké krajiny i vojenskou a hospodářskou převahu země. Vybrané tituly měly být na náklady OWI přeloženy do češtiny.^[2] Právě to byl později i úkol pro Československou sekci, resp. V+W.

Možnosti domácího uměleckého působení Voskovce a Wericha se v závěru třicátých let postupně tenčily. Coby autorům otevřeně protifašistických děl jim vedle zákazu činnosti hrozilo minimálně vězení. Jiří Voskovec proto již v prosinci 1938 odjel s manželkou do Francie. V lednu 1939 zemi opustil i Jan Werich s Jaroslavem Ježkem. Přes Švýcarsko se dostali do Paříže. Do Spojených států mohli všichni tři odplout díky fiktivní smlouvě na výrobu filmu v Hollywoodu, kterou pro ně zařídil jejich americký agent William Morris. Začátkem roku 1939 se tak s pár desítkami dolarů octli v New Yorku, tisíce kilometrů od domova.

Aby se Voskovec, Werich a Ježek v cizině užívali, pořádali v různých amerických městech představení pro krajany. Během cestování po Spojených státech zároveň zdokonalovali svou angličtinu, získávali cenné kontakty a nové pracovní zakázky, například na nahrávání gramofonových desek nebo spolupráci s rozhlasem v roce 1939. Pro jejich budoucí kariéru bude klíčové zejména působení v oceňovaném

clevelandském divadle Cleveland Play House, kde v roce 1940 v anglickém překladu uvedli své hry *Těžká Barbora* a *Osel a stín*. Začátkem roku 1941 se k nim dostává nabídka na spolupráci s londýnskou BBC. Zde poprvé přichází pravidelnost v podobě natáčení tzv. pětiminutovek na gramofonové desky a posílání do Londýna, kde bylo následně vysíláno na krátkých vlnách československého programu BBC.^[3]

Po dlouhém váhání se v květnu 1941 rozhodli zkusit štěstí v Hollywoodu. Díky dalšímu talentovému agentovi, Paulu Kohnerovi, absolvovali řadu pracovních setkání s lidmi od filmu, např. s producentem Halem Roachem nebo režisérem Orsonem Wellesem. Setkali se také se svým krajanem Hugem Haasem. Právě s Haasem vytvořili Voskovec a Werich po svém návratu do New Yorku, v únoru 1942 zkušební nahrávku pro americkou vládu, když byli osloveni ohledně možné spolupráce s jejím informačním oddělením. O půl roku později, tedy v srpnu 1942, se Voskovec s Werichem oficiálně stali zaměstnanci americké vlády. Šlo o nabídku lákavou jak ideově, tak finančně. OWI jim za jejich služby bude až do roku 1945 vyplácet téměř 4 tisíce dolarů ročně. V rozporu s rozšířenou představou tak není pravděpodobné, že by v USA i ve druhé polovině války měli nouzi o práci a živořili tak jako bezprostředně po své emigraci.

V roce 1944 se stalo jedním z úkolů Voskovce, Wericha, ale také Adolfa Hoffmeistera, Otty Rádla nebo Karla Mázla překládání a dabování amerických nonfikčních (dokumentární, agitační i edukační) filmů z výše zmíněného seznamu. V Národním archivu Spojených států jsou uloženy podrobné záznamy o jejich zaměstnání, včetně dotazníků s detailními informacemi o náplni práce a finančním ohodnocení. V dotaznících Jana Wericha a „George“ Voskovce se například dočteme, že pro OWI měli vedle vlastní rozhlasové tvorby také překládat a namlouvat filmové voice-over.

Celkem bylo třeba takto počeštit přes více než 60 titulů prezentujících americkou kulturu, hodnoty a postoje. Kopie mnohých z nich jsou nyní uloženy v Národním filmovém archivu. Z poloviny se jednalo o dlouhometrážní filmy velkých hollywoodských studií, zbytek pak tvořily krátkometrážní i celovečerní reportáže z bojišť druhé světové války (*Příběh létající pevnosti*, *Bitva o Mariánské ostrovy*), ale také informační filmy o elektrifikaci (*Elektrická síla na venkově*), těžbě a zpracování ropy (*Cesta petroleje*) a dalších tématech. S jejich uváděním v československých kinech se dle interní komunikace mezi exilovým ministerstvem zahraničních věcí v Londýně a OWI počítalo během prvního půlroku po skončení války. Teprve posléze měl být

československý trh uvolněn soukromým americkým firmám.

Snahou OWI tedy bylo zaplavit kina v evropských zemích americkou produkcí ihned po jejich osvobození spojeneckými vojsky, ještě než bude plně obnovena běžná filmová distribuce a kontakty s jinými filmovými trhy. Pro tyto účely OWI sestavilo manuál určující, jak se s jejich filmy má nakládat, jak mají být kontextualizovány nebo jaká programová pásma je z nich žádoucí sestavovat. Nasazování filmů ale probíhalo v několika vlnách a Československo, se kterým Američané začali jednat mezi prvními, přišlo i kvůli své zeměpisné poloze na řadu až jako jedno z posledních, po Itálii, Řecku nebo Francii. Také z toho důvodu se odkládala výroba českého dabingu a pro mnohé snímky vznikly pouze titulky.

Americkou filmovou expanzi zbrzdilo rovněž zestátnění kinematografie prezidentským dekretem vydaným hned v srpnu 1945, což následně vyžadovalo odlišný postup než byznys se soukromými subjekty, na které byla americká strana zvyklá z jiných evropských států. Podle zpráv z oborového amerického tisku hollywoodské filmové společnosti zprvu zcela odmítaly obchodovat se zeměmi, kde platil vládní monopol na filmovou výrobu a distribuci.^[4] K uzavření uspokojivé dohody mezi americkým exportním kartelem Motion Picture Export Association a Československou filmovou společností došlo teprve v září 1946.^[5]

Filmy opatřené i díky českým exulantům titulky či dabingem se v tuzemských kinech začaly objevovat v roce 1946. Informaci o jejich chystaném uvedení najdeme např. ve *Filmovém zpravodajství* z 5. března 1946. Několikařádková noticka slibovala, že diváci budou moci v pražských kinech Alfa a Koruna už za týden spatřit „snímky jedinečných invasních bojů na ostrovech obsazených Japonci, letecké boje létajících pevností, bombardování japonských letišť a vojenských základen“. Důležitý je pro nás závěrečný dodatek, že tyto „velkolepé snímky natočené přímo v první linii“ opatřili českým komentářem Voskovec a Werich.^[6]

Další pásma filmů poskytnutých Američany byla v kinech Koruna a Alfa promítnuta počátkem léta 1946. V prvním případě se jednalo o pásmo reportáží a aktualit „Bojující Amerika“.^[7] Ve druhém mohlo publikum kromě příběhu americké létající pevnosti Memphis Belle zhlédnout ještě film *Lepší zítřek* o „výchově americké mládeže ve veřejných a pokrokových školách“, ^[8] film o budování přehrady na řece Columbia a

kreslenou grotesku *Pepka odvádí na vojnu*.^[9] Z dobového tisku vyplývá, že některé americké filmy pronikly i do programu dalších pražských kin, např. Blaník či Kinema.^[10] Žádné dostupné informace ovšem nepotvrzují plošnou celostátní distribuci, o kterou americká vláda usilovala.

Filmy z kolekce OWI do českých kin pronikaly i v následujícím roce. Slavnostní premiéra dokudramatu *Zapomenutá vesnice* (1941), které podle scénáře Johna Steinbecka natočil Herbert Kline a český filmař Alexander Hackenschmied, proběhla v kině Lucerna v březnu 1947. Filmové zpravodajství informovalo, že komentář k filmu „o životě v jedné chudé mexické vesnici“ namluvil Voskovec.^[11] Úvodní slovo před projekcí měl pronést ministr zdravotnictví Adolf Procházka, kterému se po únoru 1948 podařilo utéct do USA.^[12] Tamtéž se po marné snaze o obnovení Osvobozeného divadla odebere také Jiří Voskovec. Tentokrát již natrvalo.

Text vychází z výzkumu Filipa Šíra, koordinátora digitalizace zvukových dokumentů v Národním muzeu.

Poznámky:

^[1] Pod Office of War Information byla od roku 1942 centralizována veškeré propaganda, tisková, rozhlasová i filmová, a to jak interní, určená pro americké území, tak směřující ven. Ředitelem filmové větve (The Bureau of Motion Pictures) byl hollywoodský scenárista Robert Riskin.

^[2] Finální výběr vhodných titulů ale nakonec zřejmě provedli sami Američané bez přispění české strany, která vůči některým vybraným filmům vyjádřila výhrady.

^[3] Neboť krátkovlnné vysílání přímo ze Spojených států nebylo technicky možné, musely být zvukové nahrávky pořadu posílány do Londýna, odkud se teprve s několikátýdenním zpožděním dostávaly do éteru.

^[4] Např. Czechs Make Overtures To U. S. Distributors. *Motion Picture Herald* no. 7 (16. 2.), 1946, s. 29.

^[5] Viz Jindřiška Bláhová, Hollywood za železnou oponou. Jednání o nové smlouvě o dovozu hollywoodských filmů mezi MPEA a ČSR (1946–1951). *Illuminace* 20, 2008, č. 4,

s. 19–62.

[6] Barevné americké válečné snímky v Československu. *Filmové zpravodajství* 1, 1946, č. 45 (5. 3.), s. 3.

[7] „Bojující amerika“ v kinu Koruna. *Filmové zpravodajství* 1, 1946, č. 126 (4. července), s. 2.

[8] Ze země pruhů a hvězd. *Filmové zpravodajství* 1, 1946, č. 112 (13. června), s. 2.

[9] Zřejmě se jednalo o kontroverzní, silně xenofobní a rasistickou grotesku *You're a Sap, Mr. Jap* z roku 1942.

[10] O. K., Další americké pásmo. *Filmová práce* 2, 1946, č. 29 (20. 7.), s. 5.

[11] Hlas J. Voskovce v americkém filmu. *Filmové zpravodajství* 2, 1947, č. 44 (4. 3.), s. 2.

[12] Slavnostní představení Zapomenuté vesnice. *Filmové zpravodajství* 2, 1947, č. 45 (5. 3.), s. 1.